

Fejér Tamás

Az erdélyi kora újkori okleveles gyakorlat datálási kérdéseiről

Az alábbiakban a kora újkori erdélyi okleveles gyakorlat keltezési kérdései közül csupán az új, Gergely-féle naptárra való áttérés, valamint az iktatóparancsok végrehajtásáról szóló jelentőlevelek kapcsán felmerülő datálási kérdéseket tárgyaljuk a 16. század második felének okleveles anyaga alapján. Tesszük e vizsgálódásunkat néhai Jakó Zsigmond professzornak a műhelybeszélgetések során gyakran elhangzott ama „szigorú” intésére is, mely szerint a jelentősebb kora újkori erdélyi oklevéladó intézmények működésének és okleveles gyakorlatának minden részletre kiterjedő vizsgálata a mielőbb elvégzendő feladatok közé tartozik.

Ismeretes, az 1582. október 15-én életbe léptetett Gergely-féle naptár¹ használatát Magyarországon az 1588. évi pozsonyi diéta,² Erdélyben pedig az 1590. szeptember 21-i országgyűlés rendelte el. Az erdélyi rendek az új naptár elfogadása kapcsán a következő végzést hozták: *Továbbá megbecsülvén a nagyságod ennyiszor való megtalálását és kegyelmes intését, és azt is tekintvén, hogy a napokban való különbözős több confusiót ezután közinkbe ne szerezzen, az új kalendáriumot, melyet a több szomszéd keresztény országokban is bévettenek immár, mi is bévettük és országúl acceptáljuk, [...] és hogy evvel való élésünknek ideje a jövő nagy karácsony napján kezdessék.*³ Ennek értelmében tehát az új naptár (*novum/renovatum calendarium, stylus novus*) bevezetésére ugyanazon esztendő karácsonyától került sor. Ez egyidejűleg azt is jelentette, hogy a Julianus-naptár és az új, Gergely-naptár közötti 10 nap eltérés kiküszöbölésére december 14-e után 25-ét irtak.⁴ Más szóval 1590-ben december hónap csupán 21 nappól állt, a karácsonyt pedig – a régi naptár szerint – december 15-én ünnepelték. Ezt a különös eseményt jegyezte fel a brassói falkrónika másolatát folytató

Fejér Tamás (1977) – történész, tudományos munkatárs, PhD, EME Kutatóintézete, Kolozsvár, fejertamas77@yahoo.com

¹ Szentpétery Imre: *Oklevéltani naptár*. Bp. 1912. 16–17.; Uő: *A kronológia kézikönyve*. S. a. r. Gazda István. Kiegészítette Érszegi Géza–Raj Tamás–Szögi László. Bp. 1985. 55–59.

² Az előző jegyzetben idézett munkák mellett lásd még Knauz Nándor: *A veteristák*. Századok III(1869). 17–37; Uő: *Kortan*. Bp. 1876. 28–35; Szádeczky Lajos: *A naptár-javítás történetéhez*. Századok XVI(1882). 656–659; Károlyi Árpád: *Zur Einführung des gregorianischen Kalenders in Ungarn*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung III(1882). 628–635; Hoffman Viktor: *Adatok a Gergely-féle naptár behozatalához Magyarországon*. Történelmi Tár (1894). 745–747; Tóth László: *Garampi bécsi nuncius jelentése a Gergely-féle naptárreform végrehajtásáról a birodalomban*. Turul XLI(1927). 13–16; Nagy Balázs: *A gregorián naptárreform sorsa Magyarországon*. Magyar Könyvszemle CII(1986). 1. sz. 60–67.

³ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1877. (a továbbiakban: EOE) III. 374.

⁴ Robert Schram: *Kalendariographische und Chronologische Tafeln*. Leipzig 1908. 65; Adriano Cappelli: *Cronologia, Cronografia e Calendario perpetuo*. Milano 1998.⁷ 34.

Martin Oltard megyesi lelkész az 1590. esztendő eseményei közé: *Vetus calendarium cedit novo et festum nativitatis Domini celebratur 15. Decembris veteris calendarii*.⁵

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a legjelentősebb oklevéladó intézmények (fejedelmi kancellária, hiteleshelyek)⁶ 1590. december 25-től valóban a Gergely-féle naptár szerint keltezték-e kiadványaikat vagy sem. Elsőként a fejedelmi kancelláriát tárgyaljuk, mely esetében csupán néhány ilyen vonatkozású adatot találtunk az átnézett anyagban. Az 1590. december 1-től kezdődő törvényszakon az új naptár szerint számított december 28-án (*feria sexta proxima post festum nativitatis Domini proxime praeterita hoc est in festo beatorum Innocentum martyrum iuxta renovatum calendarium*) – az alperes Wesselényi Ferenc tanácsúr nevében – megjelent ügyvéd kérésére kiállított *par* keltét szintén a Gergely-naptár szerint adták meg: *praescripta feria sexta in festo beatorum Innocentum martyrum iuxta novum calendarium* (dec. 28.).⁷ Az 1589. április 16-án kibocsátott intő-, idéző- és értesítőlevélnek hátoldalára rávezetett két *levata* feljegyzés közül egyik december 14-én, azaz a régi naptár szerint számított utolsó napon (*1590 Levata feria secunda post Luciae*), a másik viszont már az új naptár szerinti december 28-án kelt: [1590] *Levata feria sexta post nativitatis Domini iuxta novum calendarium*.⁸ Az említett példák világosan mutatják, hogy a fejedelmi kancellária rátért az új naptár használatára, és ezt az áttérés körüli napokban az egyházi ünnep szerint megadott dátumok⁹ esetében olykor jelölte is, a későbbiekben viszont erre már csak sajátos alkalmakkor került sor. Egy ilyen esetet említünk meg a következőkben. Báthory Zsigmond 1590. november 25-én kelt iktatóparancsának végrehajtására az illetékesek *feria quinta proxima ante festum beati Clementis papae tunc proxime venturum in hoc anno praesenti millesimo quingentesimo nonagesimo primo, idest vigesima septima die mensis Novembris iuxta novum calendarium* szálltak ki. Más szóval a régi naptár szerint 1591. november 18-án, az új naptár szerint pedig november 27-én mentek ki iktatni. Egyébként a jelentés első felében is utalás történik arra, hogy az iktatóparancs a régi naptár szerint volt keltezve: *litteras [...] introductorias et statutorias [...] in anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo iuxta vetus calendarium*

⁵ *Nachrichten von den ehemals in den alten großen Kirchen zu Hermannstadt und Kronstadt befindlichen Wandchroniken*. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde IV(1850). 1. sz. 129; „1590 Dies natalis Christi celebrata est 15 die Decembris, sicque vetus Julianum calendarium cessit novo Gregoriano.” Vö. Johann Karl Schuller: *Handschriftliche Vormerkungen aus Kalendern des sechzehnten und siebzehnten Jahrhunderts*. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde III(1848). 370.

⁶ Más oklevéladók kiadványainak, úgyszintén a magánoklevelek ilyen jellegű vizsgálatával e helyen nem foglalkozunk.

⁷ Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (a továbbiakban KNLt), Középkori oklevélgyűjtemény (a továbbiakban KOKlGyűjt), Wesselényi cs. zsidói lt., nr. 169. Ugyanazon a törvényszakon említett Wesselényi Ferenc felperes és Jakcsi Boldizsár özvegye, Révai Anna alperes ügyében „*feria sexta proxima post festum nativitatis Domini iuxta novum calendarium*”, azaz 1590. dec. 28-án az utóbbi prókátorának kérésére kibocsátott *par* kelte: „*die sabbato proximo post praenotatum festum nativitatis Domini, hoc est in festo Thomae episcopi iuxta novum calendarium*” (dec. 29.). Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), Erdélyi káptalan hiteleshelyi levéltára (a továbbiakban ErdKáptL), Cista comitatum, Cista Szathmáriensis, fasc. 3. nr. 23. Szintén e terminuson „*feria quarta proxima post festum nativitatis Domini iuxta novum calendarium*”, azaz dec. 26-án az alperest képviselő ügyvéd kérésére kiállított okirat kelte: „*feria quinta post festum nativitatis Domini iuxta novum calendarium*” (dec. 27.). Vö. MNL OL, Földvári cs. lt., évrendezett iratok (1590. dec. 27.).

⁸ KNLt, KOKlGyűjt, Wesselényi cs. zsidói lt., nr. 150. Az előbbihez hasonló feljegyzések tűnnek fel az 1589. április 16-i intő- és értesítőlevél hátlapján is, melyek értelmében az egyik *levata* dátuma – az ó-naptár szerint – december 14-e („1590 *Levata feria secunda post Luciae*”), a másik kelte azonban már az új naptár szerint van megadva: [1590] „*Levata feria quinta post festum nativitatis Domini iuxta novum calendarium*” (dec. 27.). Uo. nr. 151.

⁹ A világi naptár szerint keltezett kiadványok esetében tehát erre eddig nem találtunk példát.

confectas [...].¹⁰ Mindkét esetben bizonyosan azért került sor az ónaptár említésére, minthogy csakis e szerint számolva nem telt el a *cum nos* iktatóparancs 1590. november 25-től számított, egy évig tartó érvényessége. Az új naptár használata – ha erre nem történik utalás – egyébként csak ama egyházi ünnep szerint keltezett oklevelek esetében mutatható ki, amelyek megadják azt is, hogy az illető ünnep a hét melyik napjára esett. Példának okáért Báthory Zsigmond 1591. június 16-i parancsára a kancelláriai íródeákok *dominica proxima post festum assumptionis beatissimae semper Mariae virginis, hoc est decima octava die mensis Augusti* mentek ki iktatni, mely időpont a Gergely-naptár szerint esett a megadott napra.¹¹ A fejedelem 1591. augusztus 24-i parancslevelének kelte *sabbatho in die scilicet beati Bartholomei apostoli*, Bertalan ünnepe pedig az új naptár szerint esett szombatra.¹² Ugyanakkor téves keltezőkkel is találkozunk: pl. a Borsoló János ítélmester előtt kelt bevallás dátuma *feria quarta proxima videlicet in festo beati Anthonii abbatis*, utóbbi viszont az új naptár szerint 1591-ben nem szerdára, hanem csütörtökre esett.¹³

A kancellária mellett természetesen a hiteleshelyek is rátértek a Gergely-naptár használatára. A kolozsmonostori konvent a december 26-án (*in festo beati Stephani protomartyris iuxta stylum novum*),¹⁴ december 27-én (*feria quinta proxima post festum nativitatis Domini et salvatoris nostri Jesu Christi, iuxta styli novi computum*)¹⁵ és december 28-án (*feria sexta proxima post festum nativitatis Domini nostri Jesu Christi iuxta stylum novum*)¹⁶ kiadott okleveleit már az új naptár szerint keltezte. Hasonlóképpen járt el a gyulafehérvári káptalan is, amely a december 14-i (*in profesto nativitatis Domini nostri Iesu Christi iuxta novum calendarium*),¹⁷ valamint a december 27-i (*in festo beati Ioannis evangelistae iuxta novum calendarium*)¹⁸ okleveleit látta el Gergely-naptár szerinti dátummal. Érdekességképp említjük meg a káptalannak az 1590. november 6-i iktatóparancs végrehajtásáról kiállított jelentését. Eszerint a parancs foganatosítására december 1-én szálltak ki, a jelentés pedig az iktatás utolsó napjától számított 16. napon kelt (*decima sexta die ultimi diei introductionis et statutionis*).¹⁹ Ez a Julianus-naptár szerint december 18-ra, a Gergely-naptár szerint viszont december 28-ra esett. Minthogy a keltezésben nem történik utalás sem a régi, sem az új naptárra, bármelyik változatot elfogadhatjuk, bár a fentiek fényében az utóbbi tűnik valószínűbbnek.

¹⁰ KNLt, KOKIGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 156.

¹¹ Uo. Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 354.

¹² Uo. Gyulay-Kuun cs. lt., nr. 353.

¹³ Uo. Béli cs. lt., nr. 186.

¹⁴ MNL OL, Kolozsmonostori konvent hiteleshelyi levéltára (a továbbiakban KmKonvLt), F 15: 10. 39r–v. A bejegyzés korábbi, kihúzott dátuma: „in festo nativitatis Domini nostri Jesu Christi iuxta stylum novum”.

¹⁵ Uo. fol. 63r–v.

¹⁶ Uo. 47r–v. Lásd még: uo. fol. 62r–v, 64r–v, 64v–65v. Ritkábban még 1592-ben is utaltak az új naptárra: uo. 73r, 73r–74v, 162r–163r, 166r, 166v, 168r–v, 169v, 182r–v, 182v–183r; KNLt, Kolozsvár város lt., Kiváltságglevelek, nr. 338, 366, 425; KNLt, KOKIGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 355, 370.

¹⁷ Az új naptár szerint ugyanis a karácsony előtti nap 1590-ben dec. 14-e kellett hogy legyen. MNL OL, ErdKáptLt, F 2: 13. fol. 225r–227r. Vö. *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Bogdándi Zsolt–Gálfi Emőke. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1.) Kvár 2006. (a továbbiakban ErdKáptJkv) 801. sz. (dec. 24-i dátummal). Ugyanezen szöveg átirat formájában bekerült a királyi könyvbe is, ott viszont már nem történik utalás az új naptárra. Vö. *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. 1/1–3. 1569–1602. 1/1. János Zsigmond királyi könyve 1569–1570; 1/2. Báthory Kristóf királyi könyve 1580–1581; 1/3. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602*. (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1–3.) Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Fejér Tamás–Rácz Etelka–Szász Anikó. Kvár 2003–2005. (a továbbiakban ErdKírv) 1/3. 1350. sz.

¹⁸ MNL OL, ErdKáptLt, F 2: 13. fol. 224r–224v. Vö. ErdKáptJkv 974. sz.

¹⁹ MNL OL, ErdKáptLt, F 2: 13. fol. 234r. Vö. ErdKáptJkv 800. sz. A keltezés *ultimi diei* elemét az alábbiakban részletesen tárgyaljuk.

A jelzett időpontban a váradi káptalan is áttért az új naptár használatára, jóllehet erre vonatkozóan némileg későbbi adatokat találtunk. A hiteleshely 1591. február 6-i oklevelének kelte ugyan nem utal a Gergely-naptárra: *feria quarta in festo beatae Dorotheae virginis*,²⁰ de tudjuk, hogy Dorottya napja e szerint esett szerdára. Itt említjük meg Feltóti István Váradon kelt 1591. január 18-i végrendeletét is, mely a dátumot (*festo die beatae Priscaae virginis iuxta novum calendarium*) az új naptár szerint adja meg.²¹ A Gergely-naptár e meglehetősen korai feltűnése magánoklevélben alighanem azzal magyarázható, hogy a végrendelet tanúi között ott találjuk Csepregi Gáspár váradi levélkeresőt is.²²

Ami az új naptárral kapcsolatos fejtegetéseinket illeti, bizonyosan állítjuk tehát, hogy a fejedelmi kancellária, valamint a kolozsmonostori, gyulaféhevári és váradi hiteleshelyek december 25-től kezdve áttértek a Gergely-naptárra. Erre az áttérés körüli napokban gyakrabban, a későbbiekben viszont már ritkán²³ vagy egyáltalán nem utaltak. Következésképpen az általuk kibocsátott és egyházi ünnep szerint keltezett okleveleket – kivéve ama eseteket, amikor kifejezetten utalnak a régi naptár használatára – a Gergely-naptár szerint kell feloldani.²⁴

Az oklevéladás szempontjából az ó- és új naptár közötti 10 nap eltérés kiküszöbölése egyidejűleg azt is jelentette, hogy a december 15–24-e közötti időszakban – legalábbis az új naptár szerint – nem kerülhetett kibocsátásra oklevél. Kivételek azonban akadnak, ami arra utal, hogy egy-két esetben a kancellárián is megfeledeztek az új naptár bevezetéséről (vagy egyéb, előttünk ismeretlen okokból kelteztek a régi naptár szerint). Például Báthory Zsigmond 1590–1591. évi királyi könyvébe két olyan másolat került be, melyek közül egyik december 20-án,²⁵ a másik pedig december 24-én²⁶ kelt. (Ismerjük az utóbbi adomány kapcsán kiállított iktatóparancsot is, amely szintén december 24-i dátummal került kiállításra.)²⁷ Ezenfelül van olyan keltezés is, amely *expressis verbis* utal a régi naptár használatára: Báthory Zsigmond 1590. évi *dicitur nobis* iktatóparancsa *iuxta vetus calendarium feria tertia proxima post festum beatae Luciae virginis*, azaz december 15-én kelt.²⁸ Ez esetben bizonyosan azért történt utalás az ó-naptárra, mert egyébként a kancellária – mint említettük – 15-i dátummal nem adhatott ki oklevelet. Az iktatás végrehajtására viszont az illetékesek *feria sexta proxima post festum conversionis beati Pauli apostoli iuxta novi styli computum*, vagyis az új naptár szerint számított 1591. február 1-én szálltak ki.

²⁰ ErdKirKv I/3. 1402. sz. Lásd még MNL OL, Nikodin cs. It., évrendezett iratok (1591. júl. 25.), ahol a jelentés dátuma: „in festo beati Iacobi apostoli, octavo videlicet die executionis” szintén az új naptár szerint oldandó fel.

²¹ ErdKirKv I/3. 1378. sz.

²² Róla bővebben Bogdándi Zsolt: *A váradi hiteleshely a szekularizációt követően*. Erdélyi Múzeum LXXIII(2011). 3–4. sz. 111–112.

²³ Egészen kivételesnek tekinthető, hogy pl. a káptalan levélkeresői 1597-ben utaltak az új naptárra: „feria secunda proxima post dominicam Exaudi [...] iuxta novum calendarium”, vö. Nemzeti Levéltár Brassó Megyei Igazgatósága, Brassó (a továbbiakban: BNLt), Brassó város It., Kiváltságlevelek, nr. 614.; MNL OL, ErdKáptLt, Cista comitatum, Cista Maramarosiensis, fasc. 4. nr. 1.

²⁴ Van példa olyan forráskiadványra, amely ezt figyelmen kívül hagyta: *Documente Făgărășene I. (1486-1630)*. Ed. Antal Lukács. Buc. 2004. 127–129, 153–155, 196–197, 210–211, 213–214. Vö. Fejér Tamás: *Fogarasi dokumentumok*. Erdélyi Múzeum LXXI(2009). 1–2. sz. 93.

²⁵ ErdKirKv I/3. 1348. sz.

²⁶ Uo. 1349. sz.

²⁷ MNL OL, KmKonvLt, Cista comitatum, Comitatus Doboka, B. nr. 84.

²⁸ Uo. Comitatus Colos, B. nr. 56. Itt említjük meg, hogy a régi naptárra 1590. dec. 25-e előtt is találunk utalást: pl. a nagyobb kancelláriai íródeákok a gyulaféhevári jezsuita pátereket „die vigesima mensis Iulii, secundum vetus calendarium” iktatták be bizonyos gyulaféhevári jószágokba 1585-ben. (Vö. Batthyaneum, Erdélyi káptalan magánlevéltára [a továbbiakban: ErdKáptMlt], 6. doboz, nr. 82.) Ez a különösnek mondható eset alighanem azzal magyarázható, hogy a jezsuiták ekkor már az új naptárt használták.

A Gergely-naptár bevezetésének egyik indoka – mint említettük – az volt, hogy a *napokban való különbözős több confusiót* ne okozzon. A zavart azonban nem sikerült elkerülni a szomszédos Havasalföldével és Moldvával való kapcsolattartásban, miután azok az ónaptárt használták.²⁹ E tekintetben igen tanulságos a következő eset. Egyfelől Erdély, másfelől Havasalfölde és Moldva közötti különféle „határszéli villongások” eligazítását a felek vegyes bizottságokra bízták. Az erdélyiek és a moldvaiak 1606 tavaszán, áldozócsütörtökön tartandó megbeszélése viszont pontosan azért maradt el, mert az előbbieket az új naptár szerint, azaz május 4-én, az utóbbiak pedig a Julianus-naptár szerint, vagyis május 29-én jelentek meg a kitűzött helyen.³⁰

A birtokbaiktatás kérdését már korábban tisztázta a kutatás, ezért ennek tárgyalásától eltekintünk.³¹ Mindössze azt említjük meg, hogy az adomány akkor vált érvényessé, miután megtörtént az adományos iktatása az elnyert birtokba.³² Az adománnyal egy napon kelt iktatóparanccsal³³ a fejedelem meghagyta a hiteleshelyeknek, a kancellária íródeákjainak stb., hogy menjenek ki az elnyert birtok(ok)hoz, ahol a határosok és szomszédok jelenlétében iktassák be az adományost, az esetleges ellentmondókat idézzék meg, a műveletről pedig állítsanak ki jelentést. Az alábbiakban tehát azt kívánjuk megvizsgálni, hogy milyen keltezési módokat használtak e jelentőlevelek esetében, és milyen kérdések merülnek fel azokkal kapcsolatban.

Mindenekelőtt Királyfalvi János és Zsámbokréti Mihály nagyobb kancelláriai íródeákoknak bizonyos relatoria kapcsán Brassó város előjáróságához intézett 1588. január 4-i levelét említjük meg, melyben a jelentőlevelek keltezése kapcsán a következőket írják: *Elseo, hogy iollehett az relatoria absque contradictione emanaltatott, mindazaltal Janos deakék bezelgettennek effélelt, az minth ertettwk, hogy az eo elieowettelek uthan ott az Zekelfeolden contradicaltanak volna, ky ha ugy vagion, nem io volna hirtelen chyelekedny abban, mert kegyelmeteknek kárt tennenk, hogy nem mint haznott. Masodzor, az relatorianak tenorawal contentusok lehetnének, etteol kyvalwa, hogy az datumat ugi irtak, hogy 15 die stationis keolt az relatoria, mely dologh contra stilum et iuris processum vagyon, mert minden contradictor a die stationis inceptae computando infra*

²⁹ Egészen 1919-ig. Vö. Adriano Capelli: *i. m.* 33.

³⁰ EOE V. 312–313. Cârstea udvarmester (Vornik Keresztes) 1606. máj. 24-i (az új naptár szerint: jún. 2-i) levele Petki Jánosnak: „Adjuk értésére kegyelmednek az gyűlés dolgát, melyet akaránk szerezni itt az szél földön, ez két ország között lött sok szegénynek kárai felől, mely gyűlésnek napját rendeltük volt áldozó napjára az ó kalendarium szerint, mi ahoz tartottuk magunkot, kegyelmedek pedig tartotta az újhoz.” Uo. 414–415. Az udvarmester a jún. 15-i levelével az újabb tárgyalások időpontját „az jövő vasárnapra, az mi kalendariumunk szerént való juliusnak második napjára” tette. Vö. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*. VII (1602–1606). Ed. Andrei Veress. Buc. 1934. 284–285.

³¹ Papp László: *A birtokba-iktatás (statutio) lefolyása. = Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Bp. 1938. 372–384; Eckhart Ferenc: *Hiteleshelyek a középkori Magyarországon*. Ford. Csóky Balázs–Dreska Gábor. Bp. 2012. (Studia Notarialia Hungarica Tom. XI). 144–149; Uő: *Magyar alkotmány-és jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2000. 293–295; Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány. II. Erdélyhoni magyar magánjogtan*. Kvár 1861. 320–327. A fejedelmi korra lásd Bogdándi Zsolt: *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*. Kvár 2012. (Erdélyi Tudományos Füzetek 274.) 36–38, 139–141.

³² *Werböczy István Hármaskönyve*. Fordították, bevezetéssel és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Bp. 1897. (Magyar Törvénytar 1000–1895). I. rész, 32–33, 63. cím. (a továbbiakban Hármaskönyv)

³³ Igen beszédes e tekintetben Menyői Kristóf nagyobb kancelláriai íródeáknak Bánffy Istvánhoz írt 1565. december 18-i levele: „...mert az decretomba is vagion emlekezett rola, hogy ez fele statutoria, amelliet cum nossal irnak, zinten addig dural, mynt az donacio, mert az napyat is azon napra írják, hogy keolt, mely nap az donacio lewele. Az kegyelmed donacio lewele is mely nap keolt, lassa meg kegyelmed, hogy az statutoriat is azon napra irtak, mert az a teorwenye es moggia, ha zinten most irnak is meg uyonnan, az napyat azert ugian azon napra irnak, mely nap az donacio lewele keolt.” Vö. KNLt, Bánffy cs. lt., Reg. II. fasc. Q. nr. 12.

15 diem zabadon contradicalhat, es innéet ezt wegheztek, hogy 15 napigh az relatoriatt ky ne aggyak, hogy ha ky contradicalny akar, az 15 nap alatt odaerhessen,³⁴ hanem 16 napan zoktak az relatoriát kyadny, hogy így az 15 nap éppen betellic, es az statutio legitimme legyen.³⁵ Ezt penigh az relatoriát, az minth irtak, ighen ideyen leoth az kyadasa, azaz hogy az 15 napott sem vartak megh, hogy eltelliek, hanem ipsa 15 die kyattak. Ezért azt tanácsolják, hogy írjanak kegyelmekek mindgyarast Janos deaknak s Balint deaknak,³⁶ kik most Coloswarat vadnak, ez dologrol, hogy igazan iriak megh uramnak, contradicalte valaky nem é, merth afféele zowal nem io treffalmy, es ezt az relatoriát emendalliak megh, s reformalliak ugy, az minth az stilus es az theorweny foliasa kewannia, ne legyen ez miatt ieowendeoben fogyatkozasa, mert ha így privilegiumban iriak, sem mire kelleo lezen, es iriak zebbenn is, holot ez nem egy napra, s nem ketteore valo, maradhattna az posteritasnal is zepen, mert emny papiros alkalmas keoltsegeben al kegyelmekeknek. [...] Es az zolgot kwlgye kegyelmekek Coloswarra egyennest, hogy ot az relatoriát io móóddal meghiratwan, hozton hozhassak hozzank, my it oztan semmit vééle nem keswnk, es pechiatt alatt kel ide azt az relatoriát kwdenny, mint az elebbit.³⁷ Úgy véljük, a fenti szövegrész – legalábbis a jelentőlevelek „szabályos” keltezését illetően – nem szorul további magyarázatra. Az ügy kimenetele kapcsán pedig azt említjük meg, hogy a brassaiak megfogadták Királyfalviék javaslatát, ugyanis tudjuk, hogy a nevezett íródeákok Kolozsváron kiállítottak egy újabb, az iktatástól számított 16. napra keltezett relatoriát (*Datum Claudiopoli, vigesima prima die mensis praedicti Novembris, decima sexta scilicet die introductionis*).³⁸

Ezek ismeretében azt törekedtünk megnézni, hogy egyfelől a jelentések valóban mindig a 16. napon keltek-e, másfelől a 16. nap minden esetben az iktatás napjától számított 16. napot jelentette vagy sem. Az előbbi kérdést illetően viszonylag könnyen megállapítható, hogy a relatoriák számottevő része³⁹ az iktatás napjától számított 16. napon kelt.⁴⁰ A fenti levél mellett

³⁴ 15. napon történt ellentmondásra lásd pl. KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 279.

³⁵ Ez egyébként a jelentésekben igen gyakran feltűnik az alábbi módon: „continuis tribus diebus legitimis in facie eiusdem possessionis [...] iuxta morem et approbatam huius regni consuetudinem moram facientes, nemine tamen protunc in facie earundem sed neque demum durantibus quindecim diebus legitimis coram nobis contradictore aut repellente apparente.”

³⁶ Balásfi János és Kolozsvári Bálint nagyobb kancelláriai íródeákokról van szó.

³⁷ BNLt, Brassó város lt., Stenner-gyűjtemény, Ser. II. nr. 189.

³⁸ A relatoriát pedig Báthory Zsigmond 1588. február 25-én adta ki privilegium formájában. (Uo. Brassó város lt., Kiváltságlevelek, nr. 595.) Az ügyről csupán még azt említjük meg, hogy Királyfalviék túlléptek hatáskörükön, amikor a fentiekéről tájékoztatták a brassaiakat, illetőleg az ügy számukra kedvező kimenetelére is javaslatot tettek. Ezt egyébként ők maguk is érezték, ezért figyelmeztették a brassaiakat az alábbi módon: „De erreol kegyelmekek nem úgy irion nékik, mint ha my irtunk volna kegyelmekeknek feleolle, hanem chiak az zerint, hogy latta kegyelmekek azt az relatoriát, s illien defectusokat talalt benne etc.”

³⁹ Az általunk átnézett forrásanyagban fellelt nagyszámú példa mellett e helyen csupán azt a két kiadványt említjük meg, amely jelentősebb számban tartalmaz jelentést: ErdKáptJkv; ErdKirKv I/1–3.

⁴⁰ Ezt – kisebb nagyobb eltérésekkel – a következőképp jelölték az oklevelekben: „decima sexta die a die introductionis et statutionis”; „sedecimo die stationis praenotatae”; „decima sexta die introductionis et statutionis”; „decimo sexto die diei introductionis et statutionis” stb. Magyar nyelvű jelentésekben: „az executio elvegezestől fogva zamlalvan 16 nappal” (1584), vö. KNLt, KOKlGyűjt, Bálintit cs. lt., nr. 117; „az mw iktataswnknak utanna 16 napan” (1586), vö. KNLt, Torma cs. lt., nr. 149. fol. 16; „az felywl meg irt executio elkezdesenek napyahoz zamlalvan tyzen hatod nap”, vö. KNLt, Bánffy cs. lt., Reg. II. fasc. H. nr. 13a. Nem végeztünk kutatásokat arra vonatkozóan, hogy mikor jelenik meg ez a keltezési mód. A kolozsmonostori konvent pl. az 1460-as évek végéig inkább a 15. napon, az 1480-as évektől pedig többnyire a 16. napon adta ki a relatiókat, bár szórványosan korábban is, később is mindkét keltezési formát használta. Vö. *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közléstesi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. Bp. 1990.

ezt olyan – meglehetősen ritkán előforduló – jelentések is megerősítik, melyek kelezése megadja azt is, hogy a 16. nap mikorra esett. Példának okáért Báthory Zsigmond 1588. április 1-i parancsa értelmében az iktatás május 23-án ment végbe, a jelentés pedig *feria sexta proxima post festum corporis Christi, decimo sexto videlicet die praemissae nostrae introductionis et statutionis*, azaz június 7-én, tehát az iktatás napjától számított 16. napon kelt.⁴¹ A két napig tartó iktatások esetén a kérdés már összetettebb, a fellelt példák ugyanis nem segítenek annak egyértelmű eldöntésében, hogy az eljárás első vagy második napjától számították-e a 16 napot. Úgy tűnik azonban, hogy amikor a kelezésben erre kifejezetten nem történik utalás, akkor a művelet első napja számított mérvadónak: pl. Báthory Zsigmond 1593. április 28-i mandátumára a vajdai emberek május 13-án és 14-én iktattak, az erről szóló relatoriát pedig *feria sexta proxima post dominicam Rogationum [...] decima videlicet sexta die huiusmodi introductionis et statutionis*, vagyis az iktatás első napjától számított 16. napon állították ki.⁴² Találtunk viszont olyan relatiót is, melynek dátuma megadja azt, hogy a 16. nap az eljárás második napjától számítandó: a fejedelem 1589. február 1-i parancsának végrehajtására november 8-án és 14-én került sor, a relatio pedig *sexto decimo die diei secundariae statutionis*, azaz november 29-én kelt.⁴³ A következő példa ugyanakkor arra enged következtetni, hogy a két napig tartó iktatások esetében a kortársak előtt sem volt mindig egyértelmű, hogy a 16 nap – ha erre a kelezés nem utalt – mikortól számítandó. A szóban forgó jelentőlevelet ugyan nem ismerjük, de annak szövegébe fellelhető tévedések javítását elrendelő fejedelmi parancsra a kolozsmonostori konvent levélkeresői által kiállított relatióból kiderül, hogy az egyik mulasztás a kelezéssel volt kapcsolatos, és a *Datae sedecima die praenotatae introductionis et statutionis-t Datae sedecima die praenotatae secundariae introductionis et statutionis-ra* javították.⁴⁴ A korrigálás tehát azt hivatott pontosítani, hogy a 16. napot a statutio második napjától kell számítani.

Minden jel szerint tehát ha az iktatásra két egymást közvetlenül követő napon került sor, akkor a statutio első napjához, más esetekben, úgyszintén a több napig tartó iktatások esetén – pl. Báthory Zsigmond 1585. március 10-i mandátumára a kancelláriai íródeákok október 6–8-án és 10–12-én iktattak, a jelentés pedig *decimo sexto die praemissae introductionis et statutionis* kelt⁴⁵ – az eljárás utolsó napjához viszonyítva számítandó a 16 nap.

A fentiek mellett olyan esetekkel is találkozunk, amikor a kelezés utal az iktatás idején történt ellentmondásra, valamint az ellentmondók megidézésére: pl. Báthory István 1583. január 5-i parancsára a váradi káptalan levélkeresői február 13-án szálltak ki iktatni, a jelentés pedig *sedecimo die diei huiusmodi introductionis, statutionis, contradictionis et evocationis*

⁴¹ KNLt, Wass cs. lt., fasc. LXV. nr. 6. Lásd még KNLt, Törzsgyűjtemény, nr. 114., mely szerint az iktatásra „feria sexta proxima ante festum beati Gregorii papae, hoc est sexta die mens Martii” került sor, a jelentés pedig „die sabbato ante dominicam Oculi, hoc est vigesima prima die mensis Martii, decima scilicet sexta die praemissae statutionis et introductionis” (1579); MNL OL, ErdKáptLt, Cista comitatum, Cista Maramaros, fasc. 2. nr. 24; KNLt, KOKlGyűjt, Kemény Anna pusztakamarási lt., nr. 42; MNL OL, Földvári cs. lt., 1. tétel (évrendezett iratok, 1597. júl. 13.); MNL OL, Hatfaludy cs. lt., XVII (Mindszenti cs.), 1. tétel (évrendezett iratok, 1584. ápr. 18.); MNL OL, Nikodin cs. lt., évrendezett iratok (1598. márc. 24.).

⁴² MNL OL, ErdKáptLt, Cista comitatum, Cista Dobocensis, fasc. 4. nr. 17. Lásd még: Báthory István 1575. március 12-i mandátumára az iktatás március 20–21-én ment végbe, a jelentés pedig „feria secunda proxima post festum Paschatis domini, hoc est decimo sexto die diei praemissae introductionis et statutionis” kelt. Vö. KNLt, Bánffy cs. lt., nr. 25. fol. 41; MNL OL, ErdKáptLt, Centuriae, D 67.

⁴³ MNL OL, KmKonvLt, Cista comitatum, Comitatus Doboka, A nr. 7.

⁴⁴ MNL OL, KmKonvLt, Miscellanea, fasc. 1. fol. 255.

⁴⁵ KNLt, KOKlGyűjt, Thoroczky cs. lt., nr. 96.

praemissarum adták ki.⁴⁶ S bár ellentmondásra és idézésre nem csupán a statutio napján, hanem a későbbiekben is sor került (febr. 14-én, 17-én, 20–21-én), a 16 nap az iktatás időpontjától számítandó.

Ami kérdésünk második összetevőjét illeti, ennek vizsgálata során szintén csak azokat a keltezéseket használhattuk fel, amelyek egyházi vagy világi dátummal is megadták, hogy a 16. nap mikorra esett. Tekintsünk meg néhány példát: Báthory Zsigmond 1589. november 1-i parancsára a nagyobb kancelláriai íródeákok december 22-én szálltak ki iktatni, a jelentés pedig *decima sexta die ultimi diei executionis praemissarum, hoc est octava die mensis Ianuarii* kelt 1590-ben.⁴⁷ Tehát a műveletet december 22-én hajtották végre, és a relatoria is a szokott 16. napon kelt, az iktatás napjától viszont nem 16, hanem 18 nap telt el január 8-ig. Erre csakis úgy kerülhetett sor, hogy a kancelláriai íródeákok beszámították az iktatás helyszínén eltölteni szokott három napot is (*congruis et legitimis tribus diebus in facie eiusdem possessionis moram facientes continuam*),⁴⁸ azaz december 22–23–24-ét, a 24-től – tehát az iktatás utolsó napjától – számított 16. nap pedig valóban január 8-ra esik.⁴⁹ Következő példánk az előbbihez hasonló: a fejedelem 1588. június 30-i iktatóparancsát a nagyobb kancelláriai íródeákok szeptember 29-én (*die dominico ipso scilicet festo sancti Michaelis archangeli, hoc est vigesima nona mensis Septembris*) hajtották végre, a jelentést pedig október 17-re keltezték (*die decima sexta ultimi diei statutionis [...] hoc est decima septima mensis Octobris*).⁵⁰ Ez esetben az iktatástól a jelentés kiállításáig 19 nap telt el, következésképpen a végrehajtott kivárták a helyszínen a szokott három napot (szept. 29–30. okt. 1.), és csak az október 2-től számított 16. napon állították ki a jelentést. Szintén itt említjük meg az alábbi, sajátos esetet, amely az új naptár használata tekintetében is érdekes adatokat nyújt: 1584. november 7-én Báthory István lengyel király, Erdély fejedelme meghagyta a vajdai embereknek, hogy vezessék be Keresztúri Kristóf kövári várkapitányt bizonyos – Belső-Szolnok vármegyében fekvő – részjóságokba, az esetleges ellentmondókat pedig idézzék meg Báthory Zsigmond vajda udvarába, a jelentést is neki tegyék. A végrehajtok *feria secunda ipso videlicet die Sylvestri papae* mentek ki iktatni, az említett ünnep viszont csak az új naptár szerint esik hétfőre. A Gergely-naptár ilyen korai feltűnése azzal függhet össze, hogy a lengyel királyi kancellárián már 1582. október 15-től – éppen

⁴⁶ KNLt, KOKIGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1583. febr. 28.). Arra is van példa, hogy a keltezés nem az iktatás napjára, hanem az azután történt ellentmondás és idézés időpontjára utal: „secundo die huiusmodi ultimae contradictionis et evocationis”. Vö. KNLt, KOKIGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 33.

⁴⁷ MNL OL, Hatfaludy cs. lt., XVII (Mindszenti cs.), 1. tétel (évrendezett iratok).

⁴⁸ Magyar nyelvű jelentésekben: „kiben az orzag keözeönseges teörvenyeh zerent az harmadnapot el töltven es addig ot jelen leven”, vö. KNLt, KOKIGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 118; „iuxta regni consuetudinem az harmad napot ez jozagokban el töltven”, uo. nr. 120; „Es harmad napig az falwban orzag teorwenye zerynt lönk”, vö. KNLt, Fügőpecsétés oklevelek gyűjt., nr. 4; „my az jozagba tellyes harmad napeg woltwunk”, vö. KNLt, Bánffy cs. lt., Reg. II. fasc. H. nr. 13/a.

⁴⁹ Hasonló keltezés figyelhető meg az alábbi esetekben is: az iktatás végrehajtására „die dominico proximo post festum beatorum Philippi et Iacobi apostolorum, hoc est septima die mensis Maii” került sor, a relatoria pedig „decima sexta die a die ultimi diei introductionis [...] hoc est vigesima quarta die mensis Maii” (1587) kelt. Vö. KNLt, KOKIGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 277; az iktatás „feria sexta proxima post festum beati Gregorii papae” (1590. márc. 13.) ment végbe, a jelentés kelte pedig „decima sexta die ultimi diei introductionis et statutionis [...] hoc est feria secunda proxima post dominicam Letare” (márc. 30.). Vö. MNL OL, ErdKáptLt, Cista comitatuum, Cista Zarandiensis, fasc. 2. nr. 69.

⁵⁰ MNL OL, Hatfaludy cs. lt., XVII (Mindszenti cs.), 1. tétel (évrendezett iratok). Lásd még KNLt, Kolozsvár város lt., A 2. fasc. I. nr. 82. jelzet alatti 1608. évi relatiót, mely szintén az iktatástól számított 19. napon kelt.

Báthory István rendelkezése nyomán – elkezdtek az új naptár használatát,⁵¹ ezért alighanem a parancslevelet is a szerint állították ki.⁵² Az iktatást végre is hajtották, a jelentést viszont – az iktatóparancs meghagyása ellenére – nem Báthory Zsigmondnak, hanem a lengyel királynak küldték meg a következő dátummal: *decima sexta die ultimae diei introductionis et stationis praemissarum, decima septima scilicet die Ianuarii* (1585).⁵³ Miután az iktatást december 31-én hajtották végre, a 16. nap csakis akkor esik január 17-re, ha ez esetben is a helyszínen eltöltött időszak (dec. 31. – jan. 1–2.) utolsó napjától számítjuk a 16 napot. (A jelentés tehát az iktatástól számított 18. napon kelt.) Megfigyelhető, hogy az említett keltezesekben utalás történt az *ultimi diei*-re, amit – kivéve egy esetet – a helyszínen eltöltött idő utolsó, harmadik napjára értettünk.⁵⁴ Az *ultimi diei*⁵⁵ utalás viszont rendszerint olyan dátumokban tűnik fel, amelyek – a fentiekől eltérően – a jelentés kiállításának pontos időpontját más keltezési elemekkel nem adják meg. Például a fejedelem 1591. január 23-i parancsára az illetékesek március 9-én iktattak, a jelentést pedig *decima sexta die ultimi diei introductionis et stationis* adták ki.⁵⁶ A fenti példák alapján úgy véljük, hogy az *ultimi diei* alatt ilyen esetekben is a helyszínen eltöltött időszak harmadik napja értendő, bár a kérdés megnyugtató tisztázásához további kutatásra lesz szükség. Ama esetekben viszont, amikor az iktatás legalább két napig tartott (pl. Báthory Zsigmond 1594. nov. 30-i mandátuma értelmében a nagyobb kancelláriai íródeákok 1595. március 3-án, 8-án és 11-én iktattak, az erről szóló jelentést pedig *decima sexta die ultimi diei introductionis et stationis* állították ki⁵⁷), az utolsó nap alatt a művelet második, harmadik stb. napja értendő, és nem a helyszínen eltölteni szokott idő utolsó napja. Ezt látszik megerősíteni az alábbi

⁵¹ Robert Schram: *i. m.* 65; Adriano Cappelli: *i. m.* 33. A lengyel királyi kancellárián vezetett másolati könyvekből az is kiderül, hogy ezt hogyan jelölték: pl. az 1582. okt. 21-i bejegyzés kelte: „die vigesima prima mensis Octobris iuxta correctionem calendarii”, vö. Metryka Koronna, 126. köt., fol. 38v, 39r, 40r. (<http://pther.eu/MK/126/index.html>, a letöltés ideje: 2016. nov. 28.)

⁵² További kutatás szükséges annak tisztázására, hogy a krakkói „erdélyi” kancellárián kiállított iratokat 1582 okt. 15-től az új naptár szerint keltezték-e vagy sem. Igenlő válasz esetén ugyanis nem kizárt, hogy az ott kibocsátott iktatóparancsok végrehajtásáról szóló jelentéseket Erdélyben is az új naptár szerint állították ki.

⁵³ KNLt, KOKIGyűjt, Kemény Anna puzstakamarási lt., nr. 16. Vö. KNLt, Fügőpecsétés oklevelek gyűjt., nr. 331. Szintén Báthory István adta ki az 1583. január 5-i iktatóparancsot is, de mivel annak végrehajtására „feria quarta ipso die Cinerum” került sor, nem sikerült megállapítani, hogy a váradi levélkeresők az ó- vagy új naptárt használták-e. Vö. KNLt, KOKIGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1583. febr. 28.).

⁵⁴ Itt kell utalnunk az alábbi példákra: Báthory Zsigmond 1589. jún. 28-i parancsára a kancelláriai íródeákok jún. 29-én iktattak, a jelentést pedig „decima sexta die introductionis et stationis [...] hoc est decima sexta die Iulii” adták ki. (Vö. KNLt, Beszterce város lt., Ser. I. nr. 5457.) Jóllehet nem történik utalás az *ultimi diei*-re, de mivel júl. 16-a a bevezetéstől számított 18. napra esik, ez esetben is be kellene számítani az iktatás helyszínén eltöltött napokat (jún. 29. – 30, júl. 1.). A fentiek fényében viszont az tűnik valószínűbbnek, hogy hibás keltezésről van szó, a tévedés pedig a napi dátumnál, azaz júl. 16-nál történt. A következő példa épp az előbbi ellentéte: az iktatás 1602. április 11-én történt, a relatio pedig „vigesima sexta die mensis Aprilis, hoc est die decima sexta ultimi diei [...] introductionis et stationis” kelt; jóllehet utalás történik az *ultimi diei*-re, mégsem számították bele a helyszínen eltöltött három napot. Vö. MNL OL, KmKonvLt, Miscellanea, fasc. 1. fol. 317–318.

⁵⁵ Itt említjük meg, hogy találkoztunk a „sedecimo die primi diei executionis” keltezéssel is. (Vö. KNLt, KOKIGyűjt, Wesselényi cs. zsbíói lt., nr. 126.) Mínt hogy ez esetben az iktatás három napig tartott (jún. 16. – 18.), a „primi diei”-vel a konvent levélkeresői arra utaltak, hogy a 16. nap a művelet első napjától számítandó (1584. júl. 1.). Egy másik, hasonló szövegű keltezés: „decima sexta die primi diei introductionis et stationis” (vö. MNL OL, Teleki cs. marosvásárhelyi lt., Joglevelek, nr. 6914.) viszont azért érdekes, mert az iktatásra egy nap alatt került sor.

⁵⁶ KNLt, Matskási cs. lt., Reg. I. fasc. XXI. nr. 695. Lásd még: uo. fasc. XXI. nr. 697; KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 193 (IV/67), 200 (IV/54); KNLt, Bornemissza cs. lt., nr. 23. fol. 24; KNLt, KOKIGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 354, 395; MNL OL, ErdKáptLt, Cista comitatum, Comitatus Albensis, Cista 3. fasc. 3. nr. 47.

⁵⁷ KNLt, Fügőpecsétés oklevelek gyűjt., nr. 133. Lásd még: KNLt, KOKIGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 174.

példa is: a váradi káptalan levélkeresői az iktatást 1604. április 22-én és 23-án hajtották végre, a jelentést pedig *sabbatho proximo post dominicam Misericordiae ... hoc est sedecimo die diei ultimae introductionis et statutionis*, azaz az iktatás második napjától számított 16. napon, május 8-án adták ki.⁵⁸ Ez esetben tehát bizonyos, hogy a *ultimus* jelző az iktatás második – és nem a helyszínen eltöltött idő harmadik – napjára vonatkozik.

Az *ultimi diei* kérdésének tisztázása nem érdektelen dolog, ugyanis feloldása kapcsán például a *Székely oklevéltár* VIII. kötetében is találkozunk zavarokkal: bizonyos iktatóparancs végrehajtására az illetékesek 1598. január 25-én szálltak ki, az iktatásnak viszont többen, utoljára *quindecima autem et ultima statutionis nostrae praenotatae die* – azaz február 8-án – is ellentmondtak, a jelentés pedig *decima sexta die ultimi diei introductionis et statutionis* kelt. A szerkesztő a relatoria keltét 1598. február 23-ára tette, a 16 napot tehát február 8-tól számította.⁵⁹ A fentiek fényében viszont, úgy véljük, a jelentés kelte február 11. volt, a 16 nap tehát a helyszínen eltöltött időszak harmadik napjától, január 27-től számítandó. Az ilyen típusú dátum fejtörést okozott Pesty Frigyesnek is, aki az egyházi naptár szerint is megadott keltezését ugyan helyesen oldotta fel, de nem volt világos előtte, hogy a *decima sexta die ultimi diei introductionis* miként értendő, amiért a kritikai apparátusban az új naptárt is segítségül hívta.⁶⁰ (Egyébként az ügygel kapcsolatos további három oklevél dátumát a Gergely-naptár szerint oldotta fel, jöllehet azok mind a régi szerint keltek.⁶¹) Itt kell utalnunk arra, hogy ritkábban a keltezés általunk helyesnek vélt feloldásával is találkozunk forráskiadványokban.⁶²

Királyfalviék leveléből kiderült az is, hogy Balásfi János és Kolozsvári Bálint relatoriájukat előbb az iktatás napjától számított 15. napon adták ki. Meg kell itt jegyeznünk, hogy nem elszigetelt esetről van szó. Az átnézett anyagban ugyanis szép számmal kerültek elő olyan jelentések, melyeket a vajdai emberek hasonlóképpen kelteztek. Például egy 1579. június 9-én végrehajtott iktatásról szóló relatoria dátuma: *feria tertia proxima ante festum nativitatis beati Ioannis baptistae, hoc est vigesima tertia die Iunii, decimo quinto scilicet die praemissae introductionis et statutionis*.⁶³ (Itt említjük meg, hogy az általunk vizsgált esetekben nem történik utalás arra, hogy az illetékesek 15 napot vártak volna az esetleges ellentmondókra.) Ritkábban a *decimo*

⁵⁸ MNL OL, Wesselényi cs. lt., 1. tétel (évrendezett iratok). Itt tehát a keltezés szövege világosan utal arra, hogy az eljárás második napjáról van szó, akárcsak a következő példa: Báthory András 1599. július 4-i mandátuma értelmében a gyulafehérvári káptalan levélkeresői szeptember 10-én és 14-én iktattak, az erről szóló jelentést pedig „sexto decimo die diei introductionis et statutionis ultimae” állították ki. Vö. KNLt, Wass. cs. lt., fasc. LXV. nr. 14.

⁵⁹ *Székely oklevéltár 1219–1776*. Közzéteszi Barabás Samu. Bp. 1934. 337–346.

⁶⁰ *Krassó vármegye története*. IV. (Oklevéltár). Bp. 1883. 147–148. Másik alkalommal hozzávetőlegesen állapította meg a keltezést (uo. 206–209), de arra is van példa, hogy nem az iktatástól, hanem az azt követő 5. napon történt ellentmondástól számította a 16. napot (uo. 213–216).

⁶¹ Uo. 153–158. Vö. ErdKáptJkv 708, 711, 715. sz. (helyes dátummal).

⁶² *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607)*. Szerk. Veress Endre. II. Bp. 1913. 152–153, 187–188; *A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára*. Szerk. Géresi Kálmán. IV. Oklevelek és levelezések 1600–1700. Bp. 1887. 51–55, 58–65.

⁶³ MNL OL, ErdKáptLt, Centuriae, C 36. Lásd még: uo. C 56, G 90, R 54; MNL OL, Hatfaludy cs. lt., XVII (Mindszenti cs.), 1. tétel (évrendezett iratok, 1578. máj. 8.); Nemzeti Levéltár Hunyad Megyei Igazgatósága, Déva (a továbbiakban HNLt), Oklevélgyűjtemény, nr. 116/1579. Tévedésekkel is találkozunk: pl. az iktatás végrehajtására nov. 17-én került sor, a jelentés pedig „decimo quinto die praescriptae nostrae executionis videlicet feria secunda ante festum beati Andreae apostoli” kelt (1578). A 15. nap viszont az András utáni – és nem előtti – hétfőre esik. Vö. KNLt, Fügőpecsés oklevelek gyűjt., nr. 329.

*quinto die ultimi diei introductionis et stationis*⁶⁴ változat is feltűnik, amikor az iktatás utolsó napja alatt alighanem szintén a helyszínen eltöltött időszak harmadik napja értendő. Két napig tartó iktatás esetén a 15. napot (akárcsak a 16. nap esetében) az eljárás első napjától számították – legalábbis erre enged következtetni az alábbi példa: az 1576. május 15-én és 16-án végrehajtott bevezetésről kiállított jelentés dátuma *feria tertia proxima post dominicam Rogationum, decimo quinto die praemissae introductionis et stationis*, mely esetben tehát az iktatás első napjától számított 15. nap esik a megadott időpontra.⁶⁵

Itt utalunk arra, hogy a jelentések nem csupán az iktatástól bármilyen módon is számított 16. (ritkábban 15.) napon keltek. Nem kevés olyan esetet találunk ugyanis, amikor a relatoria kiállítására – egyházi vagy világi keltezés szerint megadott vagy az iktatás napjához viszonyított – 3.,⁶⁶ 4.,⁶⁷ 6.,⁶⁸ 7.,⁶⁹ 8.,⁷⁰ 17.,⁷¹ 18.,⁷² 19.,⁷³ 20.,⁷⁴ 22.,⁷⁵ 25.⁷⁶ vagy éppenséggel a 75.⁷⁷ napokon került sor. Sőt arra is van példa, hogy a jelentés az iktatás napján kelt.⁷⁸ Bár Királyfalvi és Zsámbokréti említett levele arra enged következtetni, hogy ha az ellentmondás nélkül végbement iktatásról a „szokott” 16. napnál korábban kiállított jelentéseket *igy privilegiumban iriak, semmire kelleo lezen*, jelenlegi ismereteink ezt nem erősítik meg, és – a fenti példát kivéve – erre vonatkozó adatokat az átnézett anyagban nem találtunk. Beszédes e tekintetben a már említett formulariumban fellelhető iratminta is, melynek értelmében Báthory Zsigmond bizonyos panaszos kérésére meghagyta az illetékeseknek egy – Báthory István vajda parancsára végrehajtott iktatásról kiállított – jelentőlevél téves dátumának korrigálását, ugyanis: *data earundem litterarum vestrarum non ad decimum quintum, prout praescriptae litterae domini fratris nostri observantissimi sonassent, verum ad tertium diem a die executionis vestrae computando conscripta et emanata fuissent, per vos commissi*

⁶⁴ MNL OL, Rhédey cs. lt. (P 1870), 5. tétel, évrendezett iratok (1569. dec. 23.). Lásd még uo. 8. tétel, évrendezett iratok (1566. aug. 24.). Ezek mellett arra is van példa, hogy beszámították a helyszínen eltöltött három napot is anélkül, hogy erre utaltak volna: az iktatásra 1578. márc. 20-án („feria quinta proxima post dominicam Iudica”) került sor, a jelentés kelte pedig: „quinta die Aprilis, hoc est decimo quinto die stationis”. Vö. MNL OL, ErdKáptLt, Centuria, Kk 2.

⁶⁵ HNLt, Oklevélgyűjtemény, nr. 90/1576.

⁶⁶ Pl. KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 112. (I/57), mely szerint a vajdai emberek 1576. febr. 27-én iktattak, a jelentés kelte pedig: „vigesima nona die Februarii, tertio videlicet die stationis”; MNL OL, ErdKáptLt, Centuria, K 75, A 72, B 13, D 29; KNLt, KOKIGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 97.

⁶⁷ Pl. KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 115. (I/60), mely szerint az iktatásra 1577. jan. 27-én került sor, a jelentés kelte pedig: „tricesima die mensis Ianuarii, hoc est quarto die executionis”; Batthyaneum, ErdKáptMlt, 5. doboz, nr. 111; KNLt, Dés város lt., nr. 194.

⁶⁸ Pl. MNL OL, ErdKáptLt, Centuria, R 48. Az 1567. nov. 10-én végrehajtott iktatásról kiadott jelentőlevél kelte: „decimo quinto die dicti mensis Novembris, sexto scilicet die introductionis et stationis”.

⁶⁹ Pl. KNLt, KOKIGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1591. aug. 1.).

⁷⁰ Pl. KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 110 (II/20).

⁷¹ Pl. KNLt, KOKIGyűjt, Szentegyházasszafalu lt., nr. 11.

⁷² Pl. Batthyaneum, ErdKáptMlt, 6. doboz, nr. 82., mely szerint az 1585. július 20-án végrehajtott iktatásról kiállított jelentés dátuma: „die decima octava a die stationis [...] hoc est die sexta mensis Augusti”; KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 195 (II/50); KNLt, Függepecsétes oklevelek gyűjt., nr. 397; ErdKirKv I/3. 90, 92, 1975. sz.

⁷³ ErdKáptJkv 212. sz.

⁷⁴ Uo. 286, 326, 391. sz.; KNLt, KOKIGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1588. jún. 23.).

⁷⁵ MNL OL, ErdKáptLt, Cista comitatum, Cista Maramarosiensis, fasc. 2. nr. 8.

⁷⁶ ErdKáptJkv 453, 615–616, 789. sz.

⁷⁷ „septuagesimo quinto die diei executionis”, Vö. MNL OL, KmKonvLt, Cista comitatum, Comitatus Hunyad, S nr. 6. (ErdKáptJkv 712. sz.)

⁷⁸ MNL OL, ErdKáptLt, Centuria, D 13; KNLt, KOKIGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 213; KNLt, Torma cs. lt., nr. 149. fol. 5; KNLt, Függepecsétes oklevelek gyűjt., nr. 286.

*fuissent, in praeiudicium et damnum dicti exponentis manifestum.*⁷⁹ A formula szövege világosan utal tehát arra, hogy a jelentést az illetékesek az iktatástól számított 15. napon kellett volna, hogy kiállítsák (és nem a Királyfalviék által említett 16.-on⁸⁰). Sajnos, nem derül fény a panaszost – a téves keltezés okán – ért kárra, de mivel az eljárás végrehajtói nem várták ki az ellentmondásra szolgáló 15 napot, nem kizárt, hogy éppen ez nyújtott lehetőséget jogainak megtámadására.

Minden jel szerint azonban, ha 15 napon belül nem került sor ellentmondásra, a jelentés szabályszerűnek minősült, függetlenül attól, hogy az iktatástól számított hányadik napon kelt; legalábbis erre engednek következtetni az iktatás napján⁸¹ vagy annak időpontjától számított 3., 4. vagy 15. napon kelt ama relatiók, melyekről privilegiumot adtak ki.⁸² Megfigyelhető ugyanakkor, hogy főként azoknak a jelentéseknek a keltezése tér el a megszokottól, melyek esetében még iktatáskor (vagy az azt követő napokon) ellentmondás történt. Az ilyen esetek zömében ugyanis nem került sor az adományos statutiójára⁸³ (hanem az ellentmondó[k] megidézése után rendszerint per indult a fejedelmi táblán), a végrehajtók következőképpen nem is várták ki a szokott 15 napot a jelentés kiállítása előtt. A fentiek ismeretében kérdés, hogy ez mennyire volt szabályszerű, az viszont bizonyos, hogy az érintettek az iktatástól számított 15 napig – a jelentés keltétől függetlenül – még ellentmondást tehettek a hiteleshelyeken, a fejedelmi kancellárián vagy az iktatást végrehajtó személyek előtt.

Mint előbb utaltunk rá, a dátumot a végrehajtók ritkábban csupán a világi vagy egyházi dátum szerint adták meg, de arra is van példa, hogy – a nagyobb biztonság okáért – három formában is utaltak az iktatás időpontjára: pl. *decima sexta die praenotatae statutionis nostrae, die octava Martii, dominica videlicet die Quadragesimae.*⁸⁴ Ugyanakkor van olyan is, hogy a többféleképpen megadott keltezés valamelyike téves. Például Báthory Zsigmond 1585. szeptember 10-i parancsára a nagyobb kancelláriai íródeákok szeptember 12-én szálltak ki iktatni, a jelentés kelte pedig: *feria secunda proxima ante festum beati Michaelis archangeli, hoc est vigesima die mensis Septembris, decima scilicet sexta die introductionis et stationis.* Bár az iktatás 16. napja a Szent Mihály előtti hétfőre esik, de az nem szeptember 20-a, hanem 27-e.⁸⁵ Tévedés figyelhető meg az 1589. február 6-i parancsra február 20-án végrehajtott iktatásról kiállított jelentés keltezésében is: *octava die mensis Martii, sedecimo*

⁷⁹ MNL OL, KmKonvLt, Styliarium cancellariae Sigismundi Báthory (F 15: 12), pag. 14–15. Itt utalunk arra, hogy az átnézett anyagban nem került elő olyan iktatóparancs, amely elrendelje azt is, hogy a jelentést mikorra keltezzék. Pl. a visszaiktatást (vagy azt is) elrendelő ítéletlevelek előírják, hogy a jelentés „ad decimum quintum diem ultimi diei executionis praemissorum legitime perdurandae” állítandó ki. Vö. KNLt, Fügőpecsétés oklevelek gyűjt., nr. 292; KNLt, KOKIGyűjt, Kornis cs. It., évrendezett iratok (1591. aug. 1.).

⁸⁰ Talán nem lesz érdektelen megemlíteni azt, hogy Királyfalvi – a közreműködésével végzett iktatásokról kiállított, általunk fellelt jelentőlevelek tanúsága szerint – valamennyi esetben kivárta az ellentmondásra szolgáló 15 napot.

⁸¹ KNLt, Fügőpecsétés oklevelek gyűjt., nr. 286.

⁸² Uo. nr. 2–3, nr. 287, nr. 289, nr. 329–330. Egyébként ama esetekben is kiadták a jelentéseket kiváltságlevelé formájában, ha iktatáskor ellentmondás történt, viszont ugyanekkor átirták az ellentmondás visszavonásáról szóló iratot is. Uo. nr. 290–291.

⁸³ Ha viszont az ellentmondás csak az iktatandó birtokok egy részére vonatkozott, az adományost a többi jószágba beiktatták, per tehát csak a vitatott birtokok kapcsán indult. Pl. KNLt, KOKIGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 279; uo. Thoroczky cs. lt., nr. 96; MNL OL, ErdKáptLt, Centuriae, R 54. Az ilyen relatiókat is kiadták privilegium formájában. Vö. KNLt, Fügőpecsétés oklevelek gyűjt., nr. 287.

⁸⁴ ErdKirKv I/3. 1191. sz.; Lásd még uo. 454. sz.; „Dominica Oculi, hoc est vigesima secunda mensis eiusdem Martii, decimo quinto scilicet die introductionis et stationis”, vö. HNLt, Oklevélgyűjtemény, nr. 116/1579.

⁸⁵ MNL OL, ErdKáptLt, Centuriae, D 7.

videlicet die diei introductionis et statutionis, a 20-tól számított 16. nap ugyanis március 7-re esik.⁸⁶ E „kisebb” mulasztások mellett ugyanakkor szembetűnő figyelmetlenségekkel is találkozunk: Báthory Kristóf 1578. november 20-i *cum nos* mandatumát az illetékesek annak egy évig tartó érvényessége lejárta után, 1579. november 26–27-én hajtották végre, és a relatiót december 11-én állították ki.⁸⁷ Ez esetben – minden valószínűség szerint – a jelentés évi dátuma téves, és az eljárás 1578 novemberében ment végbe. Az 1597. április 19-i iktatóparancsra pedig április 18-án szálltak ki a vajdai emberek iktatni.⁸⁸ (Itt talán a mandatum keltezésénél történt a tévedés a bemásolásakor.) Ilyen esetekben bizonyosan sor került az oklevél dátumának javítására, vagyis az iktatást végzők fejedelmi parancsra⁸⁹ helyes kelet alatt újabb jelentést bocsátottak ki.⁹⁰ Példának okáért Báthory Zsigmond 1585. február 13-i ítéletét említjük meg, mellyel – miután kiderült, hogy bizonyos jószágok publikálásáról és iktatásáról szóló jelentés kelte korábbi (1584. február 11.), mint az azt elrendelő parancslevél dátuma (1584. március 8.) – meghagyta a relatoriát kiállító gyulafehérvári levélkeresőknek, hogy a téves dátumot – *iuxta publicam dominorum regnicolarum nostrorum constitutionem*⁹¹ *et etiam contenta decreti*⁹² *super erroribus litterarum relatoriarum in facto statutionis bonorum et iurium possessionariarum per capitula, conventus vel homines regio commissis aedita* – javítsák ki. Ennek megfelelően a levélkeresők a vajdai emberrel együtt, miután pontosabban kiszámolták a napokat (*habito superinde examine exatioreque computatione dierum*), és megvizsgálták a szomszédok és határosok vallomásait, úgy találták, hogy a *publicatio* és az iktatás március 11-én (*pridie festi beati Gregorii papae, hoc est undecima die Martii*) történt, a hibát pedig a káptalani jegyző vétette (*ex inadvertentia notarii in litteris nostris relatoriis conscripta*).⁹³

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a jelentőlevelek zömét az iktatás időpontjától, vagy ha az eljárás több napig tartott, rendszerint annak utolsó napjától számított 16. napon állították ki. E keltezési mód mellett egyszerűbb megoldásokkal is találkozunk, amikor hónap és nap megadásával vagy egyházi ünnep szerint datálják a jelentést. Ezek az statutiótól számított legkülönbözőbb napokon kelhettek, esetükben tehát közelebbi szabályt nem sikerült megállapítani. Bizonytalanság különösen ama jelentések kapcsán merül fel, amelyek dátumában csupán a *decimo sexto die ultimi diei introductionis et statutionis* keltezési forma (vagy annak említett változatai) tűnnek fel. Ezek esetében az *ultimi diei*-t a következőképp véljük feloldhatónak: ha az iktatás végrehajtására egy nap alatt került sor, akkor rendszerint

⁸⁶ KNLt, Beszterce város lt., Ser. I. nr. 5435.

⁸⁷ MNL OL, ErdKáptLt, Centuriae, D 67.

⁸⁸ KNLt, Matskási cs. lt., Reg. I. fasc. XXI. nr. 697. Lásd még MNL OL, Hatfáludy cs. lt., XVII (Mindszenti cs.), 1. tétel, érendezett iratok (1590. szept. 2.), ahol az 1590. aug. 19-én kelt mandatum végrehajtására aug. 18-án került sor.

⁸⁹ Pl. KNLt, KOklGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 125; MNL OL, KmKonvLt, Miscellanea, fasc. 1. fol. 255. Erre vonatkozó iratmintákat is ismerünk: MNL OL, KmKonvLt, Styliarium cancellariae Sigismundi Báthory (F 15: 12), pag. 14–15. (Praeceptorium ad vaivodales, ut relatorias errore plenas, super introductione et statutione confectas, corrigant), pag. 180–181. (Reformatio litterarum relatoriarum de sede exmissa.)

⁹⁰ A tévedések egy részének felfedésére alighanem már akkor sor került, amikor az illetékes kancelláriai hivatalnokok felnyitották a jelentőleveleket (amire az *aperta* jegyzettel utaltak), és ellenőrizték, hogy az iktatás szabályszerűen ment végbe vagy sem. Az *aperta* jegyzetről bővebben lásd Fejér Tamás: *Kancelláriai jegyzetek az erdélyi fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatában a Báthoriak korában (1571–1602)*. Turul LXXXVIII(2015). 3. sz. 89–92.

⁹¹ Alighanem az 1571. nov. 19. – dec. 1-i országgyűlés végzéseinek 42. articulusáról van szó. Vö. EOE II. 506–507.

⁹² Hármaskönyv II. rész, 12. cím, 4. §.

⁹³ MNL OL, ErdKáptLt, Miscellanea, Cista 1. fasc. 4. nr. 48.

a helyszínen eltöltött időszak utolsó, harmadik napja, ha viszont a művelet több napon át tartott, akkor annak utolsó napja értendő.⁹⁴ Ugyanakkor e „szabályszerűségek” mellett bizonyosak lehetünk abban, hogy akadnak olyanok is, melyek esetében a kelet időpontja csak hozzávetőlegesen állapítható meg.

Some Remarks on Dating Documents in the Early Modern Transylvania

Keywords: Gregorian calendar; princely chancellery; place of authentication, dating documents, litterae relatoriae

On the basis of archival sources the present study investigates two main topics related to dating documents issued by the princely chancellery and by the places of authentication of Alba Iulia, Cluj-Mănăştur and Oradea in the second half of the 16th century. The first subject deals with the introduction of the Gregorian calendar in the Principality of Transylvania since 25 December 1590, after which the documents issued by the above-mentioned institutions were dated according to the new calendar. The second refers to the dating of the so-called *litterae relatoriae*, which were written down at the *litterae statutoriae/introductoriae* issued by the princely chancellery. We concluded that these reports were dated in various forms, the most common being those, which were issued on the 16th day after the execution of entering into possession. Finally, based on the examined charters we propose two ways to solve the dating problems raised by those reports, in which appears the formula *decimo sexto die ultimi diei introductionis et stationis*.

⁹⁴ Utóbbira 1526 előtről is találunk példát: *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia. I. Diplomata 1393–1540*. Szerk. Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert. Nyíregyháza 2011. 342–344; *A Héderváry-család oklevéltára*. Szerk. Radvánszky Béla–Závodszy Levente. I. Bp. 1909. 215–220.